

ספור יציאת מצרים

א. שמות | פרק י'

(א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֵל פְּרַעֲהַ כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לְבֹו וְאֶת לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שְׁתִּי אֹתוֹתֵי אֱלֹהֵי בְּקִרְבּוֹ: (ב) וְלִמְעַן תִּסְפָּר בְּאָזְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָבוּ בְּנֶדְךָ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֹתוֹתֵי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָם וַיִּזְעַתְם כִּי אֲנִי ה':

ב. שמות | פרק י"ב

(כז) וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם: (כח) וְאָמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַה' אֲשֶׁר פָּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינֵנוּ הִצִּיל וַיִּקַּד הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ:

ג. שמות | פרק י"ג

(ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זְכוּר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יִצְאֹתֶם מִמִּצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָה ה' אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ:

... (ח) וְהִגַּדְתָּ לְבְנֶדְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם:

... (יא) וְהָיָה כִּי יִבְאֵד ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלְאַבְתָּיִךְ וַתִּנְהַג לְךָ: (יב) וְהָעֲבָרְתָּ כָל פֶּטֶר רְחֹם לַה' וְכָל פֶּטֶר שִׁנְךָ בְּהִמָּה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַה': (יג) וְכָל פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְּשֶׁה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וְעֲרַפְתּוּ וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָד תִּפְדֶּה: (יד) וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶדְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֹאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים: (טו) וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פְּרַעֲהַ לְשַׁלְּחַנוּ וַיַּחְרַג ה' כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהִמָּה עַל פְּנֵי אֲנִי זֶבַח לַה' כָּל פֶּטֶר רְחֹם הַזְּכָרִים וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אִמְרָה: (טז) וְהָיָה לְאֹתוֹת עַל יַדְכֶם וְלִטּוֹטְפַת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם: ס

ד. דברים | פרק ו'

(כ) כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶדְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת וְהִמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֲתֶכֶם: (כא) וְאָמַרְתָּ לְבְנֶדְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפְרַעֲהַ בְּמִצְרַיִם וַיִּצְיָאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה: (כב) וַיִּתֵּן ה' אֹתוֹת וּמִפְתִּים גְּדֹלִים וְרַעִים בְּמִצְרַיִם בְּפְרַעֲהַ וּבְכָל בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ: (כג) וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיא אֹתָנוּ לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְתָּינוּ: (כד) וַיִּצְוֵנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחֵיתָנוּ כִּהְיוֹם הַהוּא: (כה) וַצִּדְקָה תִּהְיֶה לָנוּ כִּי נִשְׁמַר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת לְפָנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ כְּאֲשֶׁר צִוָּנוּ: ס

ה. ספר המצוות לרמב"ם | מצות עשה קנז

והמצוה הקנ"ז היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן בתחלת הלילה כפי צחות לשון המספר. וכל מה שיוסיף במאמר ויארך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו השם ומה שעשו עמנו המצרים מעול וחמס ואיך לקח השם נקמתנו מהם ובהודות לו ית' על מה שגמלנו מחסדיו יהיה יותר טוב. כמו שאמרו (הגש"פ) כל המאריך לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. והכתוב שבא על הצווי הזה הוא אמרו ית' (ס"פ בא) והגדת לבנך ביום ההוא וכו'. ובא הפירוש (שם ומכיל) והגדת לבנך יכול מראש חדש תלמוד לומר ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום תלמוד לומר בעבור זה בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצוה ומרור מונחים לפניך. כלומר מתחלת הלילה חייב אתה לספר. ולשון מכילתא [דרשב"י במדרש הגדול] מכלל שנאמר כי ישאלך בנך יכול אם ישאלך אתה מגיד לו ואם לאו אין אתה מגיד לו תלמוד לומר והגדת לבנך אף על פי שאינו שואלך אין לי אלא בזמן שיש לו בן בינו לבין

עצמו בינו לבין אחרים מניין תלמוד לומר ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים. כלומר שהוא צוה לזכרו כמו אמרו (עשה"ד ע' קנה) זכור את יום השבת לקדשו. וכבר ידעת לשון אמרם (הגש"פ) ואפילו כולנו חכמים כלנו נבונים כלנו יודעים את התורה כלה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים וכל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. וכבר התבאר משפטי מצוה זו בסוף פסחים (קטו ב - קיא א):

ו. רמב"ם | חמץ ומצה, פרק ז'

א. מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן שנאמר (שמות י"ג) זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמר (שמות כ') זכור את יום השבת, ומנין שבליל חמשה עשר תלמוד לומר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה בשעה שיש מצוה ומרור מונחים לפניך. ואף על פי שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובח.

ב. מצוה הודיע לבנים ואפילו לא שאלו שנאמר והגדת לבנך, לפי דעתו של בן אביו מלמדו, כיצד אם היה קטן או טיפש אומר לו בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים ובלילה הזה פדה אותנו הקדוש ברוך הוא ויוציאנו לחירות, ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו הכל לפי דעתו של בן.

ד. וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, כיצד מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז, ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבונו ליחודו, וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירותנו, והוא שידרוש (דברים כ"ו) מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה, וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח.

ז. יחזקאל | פרק כ'

(א) וַיְהִי בַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית בְּחֻמְשֵׁי בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ בָּאוּ אַנְשֵׁים מִזְּקֵנֵי יִשְׂרָאֵל לְדַרְשׁ אֶת ה' וַיֵּשְׁבוּ לִפְנֵי: ס (ב) וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר: (ג) בֶּן אָדָם דַּבֵּר אֶת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' הַלְדַּרְשׁ אֹתִי אַתֶּם בָּאִים חֵי אֲנִי אִם אֲדַרְשׁ לָכֶם נָאִם אֲדֹנָי ה': (ד) הַתִּשְׁפֹּט אֲתֶם הַתִּשְׁפֹּט בֶּן אָדָם אֶת תּוֹעֲבַת אֲבוֹתֶם הַיּוֹדֵעִים: (ה) וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' בְּיוֹם בְּחָרֵי בְּיִשְׂרָאֵל וְאִשָּׁא יָדִי לְזַרַע בֵּית יַעֲקֹב וְאֶזְדַּע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאִשָּׁא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (ו) בַּיּוֹם הַהוּא נִשְׁאֲתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל אֶרֶץ אֲשֶׁר תִּרְתִּי לָהֶם זָבַת חֶלֶב וְדִבְשׁ צְבִי הִיא לְכָל הָאֲרָצוֹת: (ז) וְאָמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שְׁקֹצֵי עֵינָיו הִשְׁלִיכוּ וּבְגָלוֹלֵי מִצְרַיִם אֵל תִּטְמְאוּ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (ח) וַיִּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לְשִׁמְעַע אֵלַי אִישׁ אֶת שְׁקֹצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת גְּלוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזְבוּ וְאָמַר לְשִׁפְףָה חֲמַתִּי עֲלֵיהֶם לְכָלֹת אֲפִי בָהֶם בְּתוֹף אֶרֶץ מִצְרַיִם: (ט) וְאֶעֱשֶׂה לְמַעַן שְׁמִי לְבַלְתִּי הַחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִמָּה בְּתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (י) וְאוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶבְאֵם אֶל הַמִּדְבָּר: (יא) וְאֶתֵּן לָהֶם אֶת חֲקוֹתַי וְאֶת מִשְׁפָּטֵי הַדּוֹעֲתֵי אוֹתָם אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וְחֵי בָהֶם: (יב) וְגַם אֶת שְׁבִתוֹתַי נִתְּתִי לָהֶם לְהִיּוֹת לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מִקְדָּשָׁם: (יג) וַיִּמְרוּ בִי בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר בְּחֲקוֹתַי לֹא הִלְכוּ וְאֶת מִשְׁפָּטֵי מֵאִסּוּ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֲתֶם הָאָדָם וְחֵי בָהֶם וְאֶת שְׁבִתוֹתַי חֲלָלוּ מֵאִדְ וְאָמַר לְשִׁפְףָה חֲמַתִּי עֲלֵיהֶם בְּמִדְבָּר לְכָלֹתָם: (יד) וְאֶעֱשֶׂה לְמַעַן שְׁמִי לְבַלְתִּי הַחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹצִיאֹתִים לְעֵינֵיהֶם: (טו) וְגַם אֲנִי נִשְׁאֲתִי יָדִי לָהֶם בְּמִדְבָּר לְבַלְתִּי הִבִּיא אוֹתָם אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִתְּתִי זָבַת חֶלֶב וְדִבְשׁ צְבִי הִיא לְכָל הָאֲרָצוֹת: (טז) יַעַן בְּמִשְׁפָּטֵי מֵאִסּוּ וְאֶת חֲקוֹתַי לֹא הִלְכוּ בָהֶם וְאֶת שְׁבִתוֹתַי חֲלָלוּ כִּי אֲחָרֵי גְלוּלֵיהֶם לָבָם הַלֹּד: (יז) וְתַחַס עֵינֵי עֲלֵיהֶם מִשַּׁחֲתָם וְלֹא עֲשִׂיתִי

העולם קדמון, כחשן זה' ויאמרו לא הוה, ומהם מכחישים זידיעתו הפרטית ויאמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון (תהלים עג יא), ומהם שזודו זידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כגני הים שלא יגיה האל בהם ואין עממה עונש או שכן, יאמרו עזב ה' את הארץ. וכאשר יראה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עממה מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדש, ויודע ומשגיח ויכול. וכאשר יהיה המופת הוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה:

ולכן יאמרו הכתובים המופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח יח), להורות על ההשגחה, כי לא עזב אותה למקרים כדעתם. ואמרו (שם ט כט) למען תדע כי לה' הארץ, להורות על החידוש, כי הם שלו שבראם מאין ואמרו (שם ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. להורות על היכולת, שהוא שליט בכל, אין מעכב זידו, כי בכל זה היו המכריים מכחישים או מסתפקים. אם כן האורות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה:

ובעבור כי הקדוש ברוך הוא לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יורה אמתו שנגעה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, וזניהם לבניהם, וזניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ (לעיל יז טו) ובעזיבת הפסח (במדבר ט יג), והאריך שנכתב כל מה שגראה אלנו באורות ומופתים על ידינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות, ושזכור זה בפינו בבקר ובערב, כמו שאמרו (ברכות כא א) אמת ויציב לאורייתא, ממה שכתוב (דברים טז ג) למען תזכור את יום לאתך מארץ מצרים כל ימי חיידך, ושנעשה סכה בכל שנה:

וכן כל כיוצא בהן מלות רבות זכר ליציאת מצרים. והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים. כי הקונה מזוזה בזו אחד וקבצה בפתחו ונתחון בענינה כבר הורה בחודש העולם וזידיעת הבורא והשגחתו, וגם נבואה, והאמין בכל פנות התורה, מלבד שהודה שחסד הבורא גדול מאד על עושי ראונו, שהולחנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו:

ולפיכך אמרו (אבות פ"ב מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמורות וחציבות מאד, שכל עשה אדם מורה בהן לאלהיו, וכוונת כל המצוות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחונתו מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו, וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבלו ויודו לאל שבראם והמליאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בכייתך אנחנו, וזו כוונתם בזה שאמרו ז"ל (ירושלמי תענית פ"ג ה"א) ויקראו אל אלהים בחזקה (יונה ג ח), מכאן אתה למד שתפלה כריכה קול, חזיפה נלח לבישה (עי' ערוך ערך חלף):

ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מורה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורה משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין דברים בין ביחוד, אלא אם יעשה המצות ילחינו שכונו, ואם יעבור עליהם יכריחנו ענשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר (בראשית יז א), ולעיל ו צ). ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות, כמו שאמר הכתוב (דברים כט כג) ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם, שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בעונשם. ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ועוד אפרש זה בעזרת השם (ויקרא כו יא):

אותם קלה במדבר: (יח) ואמר אל בנייהם במדבר בחוקי אבותיהם אל תלכו ואת משפטיהם אל תשמרו ובגלוייהם אל תטמאו: (יט) אני ה' אלהיהם בחקותי לכו ואת משפטי שמרו ועשו אותם: (כ) ואת שבתותי קדשו והיו לאות ביני וביניהם לדעת כי אני ה' אלהיהם: (כא) וימרו בי הבנים בחקותי לא הלכו ואת משפטי לא שמרו לעשות אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם את שבתותי חללו ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בם במדבר: (כב) והשבתי את ידי ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר הוצאתי אותם לעיניהם: (כג) גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אתם בגוים ולזרות אותם בארצות: (כד) ועו משפטי לא עשו וחקותי מאסו ואת שבתותי חללו ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם: (כה) וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם: (כו) ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם למען אשמים למען אשר ידעו אשר אני ה': (כז) לכו דבר אל בית ישראל בן אדם ואמרת אליהם כה אמר אדני ה' עוד זאת אדפו אותי אבותיהם במעלם בי מעל: (כח) ואביאם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה להם ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עבת ויזבחו שם את זבחייהם ויתנו שם פעס קרבנם וישימו שם ריח ניחוחיהם וישיכו שם את נספיהם: (כט) ואמר אליהם מה הבמה אשר אתם הבאים שם ויקרא שמה במה עד היום הזה: (ל) לכו אמרו אל בית ישראל כה אמר אדני ה' הברדף אבותיהם אתם נטמאים ואחרי שקוצייהם אתם זנים: (לא) ובשאת מתנתיהם בהעביר בניכם באש אתם נטמאים לכל גלויכם עד היום ואני אדרש לכם בית ישראל חי אני נאם אדני ה' אם אדרש לכם: (לב) והעלה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אמרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן: (לג) חי אני נאם אדני ה' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם:

ח. רמב"ן | שמות פרק י"ג

(טז) ולטוטפות בין עיניך – ... והנה שורש המצוה הזאת שנניח כתב יציאת מצרים על היד ועל הראש כנגד הלבו והמוח שהם משכנות המחשבה. והנה נכתוב פרשת קדש והיה כי יצאך בטוטפות מפני המצוה הזאת שנלטינו בהם לעשות יציאת מצרים טוטפות בין עינינו, ובפרשת שמע והיה אם שמעו נלטינו שנעשה המצוה גם כן טוטפות, לכתוב (דברים ו ו) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על לבבך, והיו לטוטפות בין עיניך, ולכך אנו כותבים גם שתי הפרשיות הן לטוטפות שהם מצות הייחוד וזכרון כל המצוות ועונשן ושכרן וכל השקש באמונה. ואמר בשל יד והיה לך לאות על ידכה, ודרשו בו (מנחות לו ב) שהוא שמאל שהלב נוטה לו:

ועל דרך האמת מה שאמר הכתוב בעבור זה עשה ה' לי, כי כמו זה אלי ואנוהו (להלן טו ב), יאמר כי בעבור שמו וכבודו עשה עמנו והואילנו ממצרים, והיה זה לך לאות על זרוע עזך, כטעם כי תפארת עזמו אתה (תהלים פט יח). והנה האות כמות המילה והשבת. ובעבור שהכל בכלל הוא האות על היד העתיקה אבותינו ממש מפי הגבורה שיהיה בית אחד כענין שאמר הכתוב אחותי כלה (שה"ש ה א), בעבור שהיא מתאחדת וכלולה מל"ב נתיבות, וכתב שמאלו תחת לראשי (שם ב ו):

ואמר ולזכרון בין עיניך, שיונחו במקום הזכרון בין העינים שהוא ראשית המוח, והוא תחלת הזכרון ומעמד הנורות אחרי הפרדן מלפניו, והם מקיפים את כל הראש ברעויותיהם, והקשר שהוא על אחרית המוח המשמר הזכירה. ולשון "בין עיניך", שיהיו באמצעות הראש לא מלך אחד, או ששם שרשי העינים ומשם יהיה הראות. וכן ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת, ולפרש זה חזר ואמר "ולטוטפות" לברך שאין המצוה בין העינים למטה, אבל בגובה הראש מונחים שם כטוטפות. ואמר לשון רבים שהם בתים רבים כאשר קבלנו:

ועתה אומר לך כלל בטעם מלות רבות. הנה מעת היות ע"ג בעולם מימי לנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי

